

MŰHELY

CSIKÁNY TAMÁS

A KOMÁROMI ERŐDRENDSZER KIÉPÍTÉSE 1808-BAN

A komáromi Újvár Madonna-bástyájának homlokzatán áll egy szobor, a „kőszűz”, amelynek kinyújtott jobbjára már nem egyszer letörött. Ennek okán alakulhatott vita arról, hogy vajon mi is lehetett a szobor kezében, tartott vagy mutatott valamit? Mostanában általánossá vált a vélekedés, hogy Mária mindig is koszorút tartott, de azért mégsem zárható ki az a vélekedés sem, hogy fityiszt mutat a várat elfoglalni akaró ellenségnek. A várat 1807-ben meglátogató Ferenc császár fityiszt mutató Madonnát látott, ezt meg is említette beszámolójában. Akkor még ő sem gondolta, hogy Komáromban nemsokára olyan építkezés kezdődik, amelynek eredményeként a szobor valóban joggal gúnyolódhat a várat fenyegető ellenséggel. Azt sem láthatta előre Ferenc, hogy a Madonna, alig negyven évvel később, éppen második utódja katonáinak mutatja a félreérthetetlen jelet.

Komárom évszázadokon keresztül egyike volt a Kárpát-medence legfontosabb hadászati pontjainak. A kedvező, több irányból is jól megközelíthető dunai és vág-dunai átkelelési lehetőség, valamint a hely jó védhetősége egyaránt kiemelték jelentőségét. A mocsaras Csallóköz keleti szeglete biztos menedéket nyújtott a környéken élő vándorló, később kereskedő és hadakozó népeknek. A támadásoktól, erőszakoskodásoktól menedéket keresők a természetes védelemmel rendelkező helyeket mindig próbálták még biztonságosabbá tenni, ezért különböző védelmi létesítményeket, sáncokat, árkokat, a megközelítést akadályozó sövényeket, cölöpkerítéseket és egyéb más, az emberi leleményesség kiapadhatatlan tárházából előkerülő akadályokat igyekeztek létrehozni. Így alakulhatott ki a komáromi erősség is valamikor a népvándorlás korában.¹

A komáromi vár a török hódoltság korában vált kiemelkedően fontos, elsőrangú erősséggé, melynek meghatározó szerepe volt a Habsburg Birodalom védő magyarországi végvárrendszerben. A Balkán felől Budán át Bécsbe vezető, vagyis a legfontosabb hadiút mellett feküdt, egyúttal ellenőrizte a dunai hajóforgalmat, helyet adott a dunai flottának és akadályozta vagy segítette a „partváltást”, vagyis a dunai átkelést. A Bécsben lakó császár és udvara számára létfontosságú volt – a győri várral együtt – a komáromi vár megtartása, hisz elvesztése esetén már semmi nem akadályozhatta a császárváros közvetlen támadását. A vár kiépítésére és folyamatos korszerűsítésére ennek megfelelően – különösen az Udvari Haditanácsnál – mindig kiemelt figyelmet fordítottak.

A XVII. századra kialakult a két fő részből álló váregyüttes. A régebbi, ún. Öregvár jellegzetes „teknősbéka” alaprajzát a mai napig megőrizte. A kelet–nyugati irányban fekvő vár öt bástyával rendelkezett. Ezek közül a két nyugati szabályos, szögletes bástya

¹ A tanulmányt a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával sikerült elkészítenem, amelyért ezúton is köszönetemet fejezem ki. Komárom történetére többek között lásd: *Bél Mátyás: Komárom vármegye.* Ford.: Vilimszky László. Csallóközi Kiskönyvtár. Pozsony, 1996.; *Kecskés László: Komárom az erődök városa.* Budapest, 1984.; Gráf Lajos: *Nec arte, nec Marte. A komáromi erődrendszer.* Komárom, 1999.; *Szamódy Zsolt – Csikány Tamás – Horváth Csaba: Komárom erődváros.* Komárom, 1998.

volt, a többi pedig a terep adottságait kihasználva épült. Az akkor legkorszerűbb elvek szerinti bástyás rendszer biztosította, hogy az ellenség távoltartására a lehető legtöbb löveget lehessen felállítani a vár védműveire, illetve a falak elé kiugró bástyák oldalain elhelyezett ágyúk, a vár előterében, holt-térmentes tűzrendszert hozzanak létre. A sokszög alaprajzú erősségek legfontosabb elemei tehát a bástyák voltak, amelyek kialakítására tervezők nagy figyelmet fordítottak. Igyekeztek a lehető legjobb védelmet nyújtani az oldalazó tüzet lövő lövegeknek, melyek a várfalak közelébe jutott ellenséget a leghatásosabban pusztíthatták. Így jött létre a fülesbástya, ami azt jelentette, hogy a bástyaoldal hátsó, a várfalhoz közelebbi részét hátrébb építették és itt alakították ki – rendszerint süllyesztett – tüzelőállásokat. Az ellenség lövéseivel szemben az itt álló lövegek teljes biztonságban voltak. Egy másik biztonságos megoldásnak bizonyult, ha a bástyaszárnyakat kazamatázták, vagyis a fal mögött olyan termeket hoztak létre, melyekben elfértek a lövegek, dolgozhattak a tűzerek és a megfelelő lőszerkészletnek is volt helye. A lövegek lőrésen keresztül tarthatták tűz alatt saját szektorukat, melyeket úgy jelöltek ki, hogy azok egységes, zárt rendszert alkossanak a vár körül.

A komáromi Öregvárban ezeket a megoldásokat alkalmazták, azonban hogy mikor melyet építettek, melyiket korábban és később, ez témánk szempontjából most másodlagos, így ennek tisztázását másokra bizzuk. Bizonyos, hogy a kőből és téglából épült vár jelentős erőt képviselt, az udvarán álló épületek pedig biztosították az őrség és a szükség esetek elhelyezését és mindennapi életét.

A főkaput a délnyugati bástya mellett a város felé néző irányban helyezték el. Az Öregvárat – a folyók által védtelen oldalon – vizesárok vette körül, amelyen keresztül híd vezetett a főkaputól a város felé. A vizesárok lényegében összekötötte a Dunát és a Vág-Dunát, így a vár szinte bevehetetlen erődszigetként állt a Csallóköz sarkában. A vizesárok külső oldalán a hidat egy föld védmű biztosította. Ugyanezen a területen a várfalakat a vársík (glacis) fedezte az ellenség tűzérének lövedékeitől és zavartalan kilövést biztosított a védőknek. A vár előterét tehát úgy alakították ki, hogy az egy teljesen nyílt – amelyen sem épület sem magas növényzet nem lehetett –, a vár felé enyhén emelkedő terület legyen, hogy legmagasabb pontját a várároktól néhány méterre érje el. Az árok széle és a vársík legmagasabb vonala között a védősereg katonái meghúzódhattak az ellenség lövései elől, ezért nevezték e területet „fedett útnak”. Felmerülhet természetesen az a kérdés is, hogy mit kerestek védők a váron kívül, miért nem bízták magukat az erős falak jótékony és hatásos védelmére? A válasz kézenfekvő, ugyanis a hatékony védelem záloga mindig az aktivitás. A felvonuló ellenséget már zavarni kellett táborépítésben, tüzelőállások, megközelítő árkok kiépítésében, a vár teljes elszigetelésében. A várfaltól a vársík legtávolabbi pontjáig terjedő területen található minden védelmi létesítmény a külső védművek kategóriájába tartozott. A vár védelmi létesítményei és a külső védművek együttese adta a vár védelmi rendszerét.

Az Újvár eredetileg az Öregvár külső védművének készült, ezért – és alakja miatt – koronaműnek is nevezték. Ez a nagy kiterjedésű külső védműtípus a németalföldi várépítéssel jellemezhető elem volt. A földből, téglából, vagy kőből is kialakítható mű kifelé néző arcvonala egy koronaformát képezett, ami rendszerint két fél és egy középső, egész bástyából állt. A két félbástya hátranyúló gátban végződött. A koronaművet többnyire árok vette körül, amely előtt szintén fedett utat és vársíkot alakítottak ki. Az árok rendszerint a vár árokrendszerével összeköttetésben volt.

Komárom vára az 1808-as építkezések után

A komáromi koronamű sajátosságaként említhető, hogy területe jóval nagyobb, mint az Öregváré. A későbbiekben Újvárnak elnevezett erősség először földből épült, majd a védelmi arcvonala, vagyis a nyugati irányba néző legfontosabb elemei kő- és téglalaboritást kaptak. Megerősítették ily módon a középső Madonna-bástyát és a mellette levő falszakaszokat (kurtina) egészen a két sarokbástyáig, amelyek lezárták a koronamű északi és déli végét. Innen az Öregvár felé sáncok vezettek, amelyek az Öregvár vizesárkánál egy-egy félbástyában végződtek. Az Újvárat árok vette körül, melybe további külső erődítési elemeket építettek. A nyugati oldalon két földből kialakított háromszög alakú ékmű (ravelin) védte a bástyák közötti falszakaszt, illetve a déli ékmű, a főbejárat – melyet szintén hídon át lehetett megközelíteni – biztosítását is ellátta. Az árokban a két szélső bástya előtt további két félhold alakú gát (demi-lune) szolgálta a védelmet. Az említett ékművek és gátak elsősorban a gyalogság számára nyújtottak fedezéket, illetve lőállást. Ezek tulajdonképpen egyszerű, erődítészeti könyvekben meghatározott profilú földhányások voltak, melyekre feljárókon (sikló) lehetett feljutni, és amelyeken biztonságos tartózkodást a mellvédek tették lehetővé. Az ékműre könnyebb, tehát kisebb ürméretű lövegeket is fel lehetett vontatni, így annak a két arcvonalára merőlegesen a vár előterének tűzrendszerét még hatékonyabbá lehetett tenni. Az ékműben rendszerint lőszertárat is kialakítottak. Innen és a gátakról szükség esetén visszavonuló védők számára, a várfalon menekülőkapukat tartottak készenlétben.

Az Újvár előterében is kialakították a vársíkot, amely egészen Komárom városáig terjedt. Miként az Öregvárban, az Újvárban is több, különböző rendeltetésű épület állt. Több lakóház és kaszárnya, továbbá raktárak, kocsmák, istállók, tömlöc és őrszobák biztosították a török kiűzése után itt állomásozó helyőrség mindennapi életét, kiképzését, szórakozását és, ha szükség volt rá, fegyelmezését.

A török kiűzése után Magyarország és egyúttal a Habsburg Birodalom középső területén álló komáromi vár hadászati szempontból leértékelődött, így ennek fenntartására és fejlesztésére a következő évtizedekben már nem fordítottak nagy figyelmet. Jelentősége még tovább csökkent, miután az 1763-as, majd az 1783-as földrengés is jelentős kárt okozott a falakban és az épületekben. Mindezeknek köszönhetően a birodalmát egyébként is racionalizáló II. József császár Komáromot kitöröltette a várak sorából.

A helytartótanács 1782. október 19-én értesítette a várost, hogy az uralkodó a várat megszünteti és minden olyan épületet, létesítményt, felszerelést és a várhoz tartozó javadalmat, birtokot, amelyet a katonaság nem használ és amelynek nincs más tulajdonosa, elárverezi. Az árverezésre 1784. május 10-én került sor, amikor is az épületek jelentős része elkelt; a megmaradt ingatlanokat végül a város ingyen kapta meg. A kincstár birtokában maradt az Öregvárban a vártemplom, egy élelmiszer raktár, egy kaszárnya épület, egy századparancsnoki lakás, négy kazamataterem, a tömlöc és egy kamarai kocsmá. Az Újvárban szintén a vártemplom, több tiszti és legénységi épület, kórház, raktáristálló, mészárszék, kocsmá és kamarai jégverem is.²

A komáromi vár helyzetéről valószínűleg hiteles képet mutat I. Ferenc császár leírása, ami 1807-es látogatása után készült. A császár vagy írónoka a következőket jegyezte fel:

² *Rovács Albin: A komáromi vár leszerelése. Komáromi Lapok, 1901. július 27. sz.*

„A várat a víz egészen körülveszi, a Csallóköz végénél, a Duna két ága között, melyek közül ez egyikbe a Vág fentebb ömlik. A várnak vizes árka van, azon két utat csináltak, hogy a várba lehessen jutni. A várfal részben védképes (Corps de place), részben leomlott. A területet, ugyanúgy házakat, amelyek túl közel állnak a várhoz, kötelezvény ellenében adhatták el. A vár külsőből és belsőből áll, mely utóbbi a Csallóköz csúcsánál van. A külsőben van egy élelmiszer raktár, egy szép nagy pajta 2 szinttel, azután egy pék kemence, liszt és kenyér kamra – mindezek kicsik, azután ágyúk, tarackok és golyók a szabadég alatt fekszenek, azután van egy elhagyott templom, egy Bartolom nevű nemesé,³ amiért a kincstár 200 forintot fizet, melyet neki csak reverzális ellenében kell, hogy átadjanak. A föld szintjén a kriptában ugyanúgy 1. szinten tűzérési javak fekszenek, a 2. szinten Bartolom gabonája, abban egerek tömege, melyek a kincstári zsákokban és értékekben sok kárt tesznek, miáltal tehát illene a templomot megvenni.

A belső várban a legkülső csúcson a Dunánál van egy nagy kazamata rengeteg boltzott járatokkal, ezek tele vannak lövegtalpakkal és tűzérési anyagokkal, egyedül ez nagyrészt dohos és nedves, úgy hogy a lövegtalpak és e félék tönkre fognak menni, ha itt maradnak, vagy nem kaphatnak levegőt, a kincstár nagy kárára.

A múnél, ami alatt a kazamata van, szintén egy nagy kétszintes [pajta] áll, amely földszintjének egy részét hordóabroncsok foglalják el. Ennél az élelmiszerszínénél, a kazamata felett szükségfedeleket helyeztek el, ez alatt tűzérési anyagok vannak. Az élelmiszerpajta éppúgy, mint a kazamaták, földrengéskárt szenvedtek. E mellett van még egy szükség szín a sóhivatalnak és tűzérési anyagoknak, ahogy a trinitárius templomban⁴ is tűzérési fa, ez utóbbi jó és száraz, azután tűzérési anyag egy nagy élelmiszer csűrben a Duna bal partján a vár felső felében, melyre egy állandó híd vezet Komáromtól; ezen utóbbi csűrnél a Duna nagyon betört.

A város kért egy ingyen területet a külső várban még egy tároló hely építésére a tűzérési számára és egyet a hajóhivatal részére.

A vár egyik bástyáján áll egy szobor, mely a kezével egy fűgét mutat annak emlékére, hogy a törökök Komáromot nem tudták bevenni, azután a kazamatában még mélyedések láthatók, melyek börtönökbe vezetnek, ahová embereket falaztak be.”⁵

A vár ezen szomorú helyzete 1807-től azonban gyökeresen megváltozott. Legfőbb oka a nagy francia forradalmat követő hosszú háborús időszakban keresendő, amely nemcsak alapvető társadalmi, politikai változásokat indított el Európában, hanem gyökeresen átalakította a hadművészetet is.

A „francia háborúk” alapvetően változtatták meg, formálták újjá Európa arculatát. A háborúk és békék határokat rajzoltak át, birodalmak, országok tűntek el és születtek újjá. Mindezek következtében felül kellett vizsgálni az egyes országok biztonságával kapcsolatos nézeteket, szabályokat is. Kérdéssé vált, hogy a várak, végvárak, határőrvidékek képesek lesznek-e több évszázados feladatukat ellátni. Hamar bebizonyosodott,

³ Az Újvár templomát Bertalan József vette meg 373 forintért.

⁴ Komárom városában álló templomépületre hivatkozik a császár.

⁵ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Habsburgisch-Lotharingische Familienarchive Hofreisen, Kt. 18. Reise von Pressburg nach Comorn dann über Olmütz und Brünn nach Wien im Jahre 1808. A forráson jelölt évszám a tiszta készítésének idejére vonatkozik, az utazásra az uralkodó sorai szerint 1807-ben került sor. Köszönettel tartozom Fazekas Istvánnak, hogy erre a forrásra felhívta a figyelmemet.

hogyan nem. Eddig a támadó hadsereg legfőbb célja az ellenség várainak elfoglalása volt, így biztosítva egyes területek megszerzését, illetve olyan hadászati fontos pontok, területek birtoklását, melyekben készleteket felhalmozva, lehetőséget teremtettek további manőverekre, hadjáratokra. A szemben álló hadseregek csak ritkán találkoztak. A francia forradalmi hadsereg, majd Napóleon katonái azonban már nem álltak meg a váraknál, hanem akkor fantasztikusnak tűnő menetteljesítményekkel döntő csatára igyekeztek készíteni az ellenséget. A háború célja immár nem az egyes várak elfoglalása volt, hanem az, hogy a szembenálló felet megfossa ellenálló képességének legfontosabb tényezőjétől, a tábori hadseregtől. Csak ezután került sor a várak ostromára, hacsak időközben már békét nem kötöttek. Ez az új hadviselés persze sokkal bonyolultabb volt a fentiek-nél, hisz teljesen más szellemben kellett megszervezni az egyébként is nagyobb létszámú hadseregeket, azok mozgását, vezetését, ellátását, utánpótlását. Eredményessége azonban nyilvánvaló volt, így Napóleon ellenségei is hamar átvették ezen új módszereket, az elv és a gyakorlat síkján egyaránt. Mindez azt is jelentette, hogy teljes egészében újra kellett értelmezni a várak szerepét.

Hadászati szempontból – a háború menetére vonatkozóan – azon várak maradtak meghatározó fontosságúak, amelyek a megváltozott körülményekhez igazodtak, vagyis megkönnyítették, elősegítették a tábori csapatok mozgását, hadműveleteit, biztosították elhelyezésüket, ellátásukat, esetleg felkészülésüket, menedéket nyújtottak visszavonulás esetén, illetve hadászati alappontját képezték egy támadó hadjáratnak. Így a megfelelő adottságokkal rendelkező és alkalmas helyen fekvő várakat kibővítették, átalakították. Nagyobb hadsereg elhelyezésére a várak körül erődvonalat építettek, ezáltal biztosítva a terület, a központi elemek védelmét. Különösen fontossá váltak a hídfőknél kiépült várak, melyek egyrészt biztosították a haderő gyors átkelését a folyókon, másrészt megakadályozták ugyanebben az ellenséget.

A Habsburg-birodalom vezetőinek korán tapasztalniuk kellett, hogy a birodalom védelmével kapcsolatos eddigi elképzeléseik tarthatatlanok. Jean-Victor Moreau francia tábornok csapatai már 1800-ban fenyegették Bécsset, Napóleon császár pedig 1805-ben be is vonult a császárvárosba. A háborút követő megalázó pozsonyi béke a birodalom térképét átrajzolta. Új helyzetet teremtett az 1806-os háború is, amelyben Napóleon először legyőzte porosz, majd a következő év elején az orosz hadsereget. Az 1807. július 8–9-én megkötött tilsiti béke feltételeit Napóleon diktálta. A francia császár törekvése között szerepelt, hogy katonailag ellehetetlenítse Poroszországot és az oroszokkal is elfogadtassa a Varsói Nagyhercegség létét. E háború ismét új helyzetet teremtett az Osztrák Császárság számára, hisz ezután már nemcsak nyugatról és délről, hanem északról és keletről is fenyegetetté vált.

A bécsi hadügyi vezetés 1807 januárjában kísérletet tett arra, hogy újragondolja a birodalom katonai biztonságának kérdését és megpróbálja igazodni a megváltozott feltételekhez. Az erre vonatkozó elképzelés kidolgozására Anton Freiherr Mayer von Heldensfeld⁶ tábornoki ezredes 1807 januárjában kapott megbízást. Mayer ezredes a mindenirányú fenyegetés és az idő rövidsége miatt, a birodalom központi területének erősítését tervezte meg. E tekintetben ő jelölte meg először Komáromot, mint a legfontosabb pontot. Feltételezte, hogy – különösen a tilsiti béke után – Ausztriát egyszerre fe-

⁶ Anton Freiherr Mayer von Heldensfeld (1765–1842), legmagasabb rendfokozata tábornagy.

nyezetik az oroszok és a Sziléziában, valamint a Varsói Nagyhercegség területén állomásozó francia és szövetséges haderő. Mayer szerint azt is fontos szempontként kell figyelembe venni, hogy Komáromot még soha nem foglalták el, ezért itt kell lennie a birodalom „fő hadi gyülekező helyének”. Mayer továbbá javasolta a Duna vonalának megerősítését Komárom és Linz között oly módon, hogy több, sáncokkal védett átkelőhely legyen a folyó mentén. Ezek közül Enns volt Komárom után a második kiemelkedően fontos hely, ahol a Duna-szigeti Spielberg erődjének kiépítését és vele szemben a bal parti Mauthausennél egy hídfő létesítését tartotta szükségesnek. Elgondolása szerint az ellenség fő hadművelési iránya az 1805. évi háborúhoz hasonlóan a birodalom szíve és az udvar székhelye felé mutat, amivel egyúttal birtokba veszi a Dunát is, elvágva így az Ausztria és Csehország közötti összeköttetést, illetve ugyanezt a maga számára biztosítja.⁷

Mayer tervezetét a hadügyi vezetés minden bizonnyal elfogadta, mivel már márciusban megbízták báró Thierry De Vaux altábornagyot, hogy Komáromra vonatkozóan készítse el egy tábori erődítésekkel védett kettős hídfő tervét. A lotharingiai születésű, ötvenkilenc éves De Vaux altábornagy fontos személyisége Komárom újabb kori történelmének, hisz – természetesen emlékiratok, Memoire-ok formájában – az egyik szószólója volt annak, hogy a régi várból egy hatalmas, központi raktárvár legyen.⁸

A normann családban született De Vaux Sedanban végzett mérnök iskolát, 1768-ban a császári-királyi hadsereg kadétja, majd tíz évvel később már főhadnagya. A katonának lehet, hogy szerencse, de élete gyakorlatilag véget nem érő háborúkban telt el. Először a bajor örökösödési háborúban, majd a Balkánon a törökök ellen, később az egymást követő francia háborúkban építette a sáncokat, védett és ostromolt várakat, vezette rohamra katonáit. Többször megsebesült és elnyerte a Mária Terézia Rend lovag és parancsnoki keresztjét is. Végig a mérnökkarnál szolgált, az 1805-ös háborúban már az itáliai hadsereg hadmérnöki igazgatójaként. Egy évvel később az olasz legénységű 45. gyalogezrednek lett a tulajdonosa. A napóleoni háborúk lezárulta után is szorgalmazta a komáromi vár kiépítésének folytatását, erről 1816. július 26-án egy nagy emlékiratot állított össze. Ekkor már tábornagy volt és valóságos titkos tanácsos.⁹

De Vaux altábornagy tehát elkészítette a komáromi vár korszerűsítésének és kibővítésének a tervét, amely a következő években valósággá is vált. Egyelőre azonban, 1807-ben még csupán előkészítő, felmérő munkálatok indulhattak, ezekről azonban nem maradtak se utasítások, se jelentések. A komáromi vár kiépítésére vonatkozó császári intézkedés csak a következő év áprilisában születhetett meg. Az alapintézkedés ugyan nem ismert, de az uralkodó ezzel kapcsolatos elképzeléséről, testvéréhez Károly főherceg generalisszimuszhoz írt, április 26-i levele felvilágosítást nyújt számunkra:

„Kedves Öcsémuram! Egy szilárd hadászati alappont szükségessége államaim közép-pontjában, amely a Duna két partja között az összeköttetést biztosítaná, hadi szertárnak

⁷ *Hortenburg, Joseph Hormayr zu: Das Heer von Innerösterreich unter Befehlen des Erzherzog Johann im Kriege von 1809 in Italien, Tyrol und Ungarn. Leipzig, 1848. 30. o.*

⁸ *Lebensbeschreibung der k. k. österreichischen FZM. Thierry Freih. De Vaux. Österreichische Militärische Zeitschrift (a továbbiakban: ÖMZ), 1822. 3. Bd. 263–264. o.*

⁹ *De Vaux rövid életrajza: Blasek, Heinrich – Rieger, Franz: Beiträge zur Geschichte der k.u.k. Genie-Waffe. Wien, 1898. (A továbbiakban: Blasek – Rieger 1898.) 660–664. o., amely az ÖMZ fent jelzett írása alapján készült.*

helyet adna és a hadsereg számára előre nem látható végesetben támaszpontul szolgálna, rég elismert dolog.

A Monarchia határainak a legutóbbi békével beállott változása egy ilyen gondoskodást még szükségesebbé tesz. Ezért az akaratom, hogy a jelenlegi békés viszonyok, és a remélhető hosszabb nyugalom kihasználtságának arra, hogy Komáromnál, mint minden katonai tekintetben a legalkalmasabb ponton, a lehető legrövidebb időn belül egy erődöt építsenek. Kedveltséged haladéktalanul tegye meg az ahhoz szükséges intézkedéseket, hogy a kellő pénzeszközöket kiutalják, de úgy, hogy mostani parancsomat udvari kamarai elnökömmel közölve, értekezzen [vele]. Ezen erőd építéséhez a lehető legtöbb katonaságot kell felhasználni, és Kedveltséged ezáltal felhatalmaztatik arra, hogy oly létszámú katonai legénységet, amennyit Ön a munka gyorsabb végzéséhez szükségesnek talál, e célból Komáromba vezényeljen.

Egyúttal avégett hozom tudomására döntésemet magyar kancelláriámnak, hogy utasítsa a magyar helytartótanácsot, hogy az ottani főhadparancsnokságnak mindenben, amit e célra igényel, vonakodás nélkül és gyorsan adjon meg minden szükséges támogatást.

Bécs, 1808. április 26-án.

Ferenc, maga kezével”¹⁰

A generalisszimusz, aki, a franciákkal 1801-ben megkötött luneville-i megalázó béke után, majd az 1805-ös vesztes háború és a szintén rendkívül kedvezőtlen pozsonyi béke aláírását követő időszakban a Habsburgok számára megmaradt birodalom biztonságának megteremtésén fáradozott, Mayer ezredes tervezetét minden módon támogatta, annál is inkább, mert az ezredes a szűkebb köréhez tartozott. A generalisszimusz a hadsereg megreformálása mellett a birodalom célszerű megerősítését elengedhetetlenül fontos feladatnak tekintette. Éppen ezért e levél kézhezvétele után azonnal munkához láthatott. Nyilván Károly intézkedése alapján szárnysegédje, gróf Philipp Ferdinand Wilhelm Grünne von Pinchard altábornagy május elején kijelölte azokat az – egyébként magyarországi kiegészítésű – alakulatokat, amelyeknek részt kellett venniük az építkezésen. Grünne altábornagy május 6-án értesítette gróf Erdődy József magyar kancellárt, hogy a Galiciában állomásozó Bianchi-dandár két ezredét, a 60. (Gyulay) és a 39. (Duka) gyalogezredet, valamint Budáról a 48. (Vukassovich) és Nagyváradról a 37. (Weidenfeld) gyalogezredet a várépítkezéshez rendelték. Az ezredek legénységét a Komárom környéki falvakba helyezték el a Dunától délre eső vidéken. A katonák első feladata az erőd építkezés előfeltételeinek megteremtése volt egy barakktábor kialakításával és az ellátás megszervezésével. Ez utóbbihoz Grünne azt kérte a kancellártól, hogy „az ország megfejtésén támogatja” ezt a munkát.¹¹ A szárnysegéd arra is kérte Erdődyt, hogy a helytartótanáccsal egyetértésben nevezzen meg egy alkalmas személyt a királyi biztosi feladatok ellátására és mindenben támogassa az építkezés vezetőjének, Johann Gabriel Chasteler altábornagynak a munkáját. E szerint már korábban is köztudott volt az, amit az uralkodó május 26-i levelében hivatalos formában is közölt Károly főherceggel, hogy a komáromi erődépítkezés vezetésével Chasteler altábornagyot bízta meg: „Mivel az a

¹⁰ Kriegsarchiv, Wien (a továbbiakban: KA) Hofkriegsrath (a továbbiakban: HKR). 1808-G1-207/72 (268. doboz.) Lenkefi Ferenc fordítása.

¹¹ Magyar Országos Levéltár. Magyar Kancelláriai Levéltár, A 39. 4900-1808.

szándékom, hogy komáromi megerősített hely létrehozására javasolt építkezést ne késleltessék a szokásos ügymenetnél oly gyakori akadályozó körülmények, hanem a legnagyobb igyekezettel és a lehető legrövidebb idő alatt befejeződjék, indítatva találtam magam az építkezés vezetésével Chasteler altábornagyot megbízni”¹²

A komáromi vár újjáépítésének megtervezéséhez és a kivitelezés vezetéséhez 1808. május 21-én tehát szinte teljhatalmat kapott Johann Gabriel Marquis von Chasteler de Courcelles altábornagy.

Johann Gabriel Chasteler 1763. január 22-én született a Mons melletti Mailbais kastélyban. Gimnáziumba a metzi erődbe járt, majd tizenhárom évesen kadétként a császári királyi 3. (Lotharingiai Károly herceg) gyalogezredben kezdte meg katonai szolgálatát. Innen a bécsi Hadmérnöki Akadémiára került, ahol 1780-ban fejezte be tanulmányait. Első tiszti beosztásait a hadmérnöki karnál kapta, tevékenykedett Olmützben és Theresienstadtban. Ezt követően korának egyik legkiválóbb hadvezére, Ernst Gideon von Loudon tábornagy alatt szolgált a Török Birodalom elleni háborúban, ahol az 1789. július 21-i focsani csatában nyújtott teljesítményével kiérdemelte az őrnagyi rendfokozatot és a Mária Terézia Rend lovagkeresztjét. Mindeközben Chotym ostrománál egy kartácsgolyó szétzúzta a jobb karját. A háború után alezredesként gárdatiszt lett és császári kamarássá nevezték ki. A Franciaország elleni első koalíciós háború kitörésekor Chasteler alezredest a hadmérnöki karhoz hívták be. Először a namuri kastély helyreállítását vezette, majd részt vett Landrecies sikeres ostromában. Ott volt közben több csatában és ütközetben is, amelyek egyikében, a wattignies-i csatában hat szuronyszúrástól megsebesült. Felépülése után tovább vitézkedett, így 1795-ben Mainz felmentésénél is, aminek köszönhetően az uralkodó előléptette tábornoki ezredessé. Két év múlva márt vezérőrnagyként a tábornoki kar tagjainak sorába lépett.

A második koalíciós háborúban először ismét egy kiváló hadvezér mellett szolgált, az Alexander Vasziljevics Szuvorov tábornagy vezette oszták–orosz hadsereg tábornoki főnöke volt Észak-Itáliában. Az Adda folyón 1799 áprilisában végrehajtott átkelés vezetéseért megkapta a Mária Terézia Rend parancsnoki keresztjét. Ugyanez év nyarán Alessandria ostrománál ismét súlyosan megsebesült, újra egy kartácsgolyótól. A következő évben a szepességi születésű báró Kray Pál tábornagy parancsnoksága alatt dolgozott tábornoki főnökként egészen Kray leváltásig. Ezután egy dandár irányítását bízták rá, amellyel a tiroli szorosok, átjárók védelmét szervezte és vezette igen eredményesen. A háború befejeztével ismét előléptették, immáron altábornaggyá.

A harmadik koalíciós háborúban Chasteler tevékenységi területe Tirol maradt, ahol ismét rendkívül sikeresen vezette csapatait és építette erődítéseit. A reguláris csapatokon kívül a tiroli népet is bevonta a franciák elleni harcba, amiért Napóleon – szokatlan módon – vérdíjat tűzött ki a fejére.¹³ A háború után Chasteler altábornagyot Grazba helyezték hadosztályparancsnoki munkakörbe. Itt érte az újabb megbízatás. Erről a tábornagyként 1825-ben elhunyt hadmérnök tábornok életét méltató nekrológban így emlékezett a szerző: „1808-ban az erődítési ismereteinek megfelelő kitűnő alkalmazást

¹² HHSStA Kabinettsarchiv. Protocolle des Kabinettsarchiv, Bd. 202.

¹³ Chastelerről lásd: ÖMZ I. Bd. Erstes Heft. Wien, 1827. 68–91. o. Nekrológ des kaiserlich-österreichischen Feldzeugmeisters Johann Gabriel Marquis von Chasteler de Courcelles. Továbbá *Bencze László*: Napóleon bécsi hadjárata 1809. Budapest, 2005. 85. o.

kapott. Az osztrák császár az ellenálláshoz készülve elhatározta, hogy Chasteler terve szerint Komáromot helyreállítja egy elsőrangú erőddé. Ezt a nagyszabású munkát Chasteler vezette, egy oda rendelt hadtesttel, korlátlan teljhatalommal, nagy sietséggel, késedelem nélkül, maga választotta mérnöktisztekkel. Gyakorolta elméleti tudását, felhasználta saját és mások tapasztalatát.¹⁴ A vár helyreállítását – mint láttuk – ugyan nem Chasteler tervezte, de valóban kapott az uralkodótól megbízást a komáromi építkezés vezetésére és egyúttal teljhatalmat a gyors és szakszerű munka elősegítésére. Az uralkodói felhatalmazás értelmében Chasteler altábornagynak az építkezés vonatkozásában nem kellett kikérnie sem az uralkodó, sem Károly főherceg véleményét, mindent saját belátása szerint intézhetett. A mellé kinevezett királyi biztos bevonásával és egy általa kiválasztott könyvelő munkájára támaszkodva szállításokra, beszállításokra köthetett szerződéseket, ezeket csak utólag kellett felterjesztenie. A királyi biztos feladata volt a kapcsolattartás a helyi hatóságokkal és ő volt az a személy, aki „gyorsítja a munkákat és elhárítja az akadályokat”.¹⁵ Az építkezéshez szükséges pénzt, a munkások fizetését a magyar hadikassza biztosította.

Az uralkodó Chasteler megbízását és felhatalmazását közölte a magyar kancellárral, Erdődy gróffal is. A kancellárnak az uralkodói is megismételte a Grünne által már megírt kéréseket, immáron utasítás formájában, vagyis hogy érje el a megye és más hatóságok támogatását Chasteler altábornagy törekvéseinek megvalósításában. Az uralkodó ugyan csak közölte Erdődyvel, hogy egy királyi biztost is ki fog nevezni az építkezéshez, aki „a Chasteler márki oldalán áll, meghagyása szerint levelez a nevezett hatóságokkal”. A királyi biztos feladatkörébe tartozott az előre nem látható nehézségek elhárítása, az építkezéshez szükséges feltételek biztosítása, a törvénykezés határozott irányítása, vagyis hogy feladatát a király nevében végezve, elejét vegye minden késlekedésnek.¹⁶

Károly főherceg az uralkodói levelet megelőzően már május 21-én egy hosszú és részletes intézkedést adott ki az építkezés gyors megkezdése érdekében. Ebben a komáromi munkálatokkal kapcsolatban feladatot adott János főhercegnek, a Hadmérnöki Igazgatóság vezetőjének, a magyar és a szomszédos főhadparancsnokságoknak, az Udvari Haditanácsnak, a Hajózási Főhivatalnak, az Udvari Kancelláriának, gróf Wenzel Joseph Colloredo tábornagynak és Chasteler altábornagy számára is.¹⁷

Károly főherceg öccsének, János főhercegnek írt levelében a hadmérnöki kar feladatait határozza meg építkezéssel kapcsolatban. Sürgette egy helyi építési igazgatóság és hivatal felállítását, ezen kívül egy kőbánya nyitását, egy téglagyár beindítását, az ide vezényelt katonai alakulatok számára barakkok és tábori kemence építését, illetve a szükséges szerszámok biztosítását. Károly ezt követően részletezte is az igényeit.

A Chasteler altábornagy támogatására felállítandó igazgatóság és építési hivatal működéséhez biztosítani kellett egy mérnök századost és mellé egy gyalogos tisztet írónak. Ezen kívül egy számvevőfőnököt és mellé egy segédet, négy írnot, egy építésvezetőt, egy kőművest és egy ács mestert. Az építkezéshez Károly nélkülözhetetlenül szük-

¹⁴ ÖMZ 1827. I. Bd. Erstes Heft. Wien, 1827. 86. o.

¹⁵ HHSStA. Kabinetsarchiv. Protocolle des Kabinettsarchiv, Bd. 202. 341.

¹⁶ HHSStA. Kabinetsarchiv. Protocolle des Kabinettsarchiv, Bd. 202. 342.

¹⁷ KA HKR 1808-G-207/72.

ségesnek látott három mérnökkari törzstisztet, hat további törzstisztet és ugyanannyi századost, tizenkét főhadnagyot, két század árkászt, két század aknáaszt, 500 katonát kőművesnek, a megfelelő szerszámokkal és 500 ácsot szintén a szerszámaikkal. „Szükséges a fenti építőszemélyzethez közeli állomásról, teljesen megbízható és használható egyéneket választani” – írta Károly főherceg. A hivatalához Chasteler márki személy szerint kérhetett embereket, aki egyébként azonnal kapott egy számvevő hivatalnokot és két írnokot Bécsből. A szaktudást két aknász és két utász századnak kellett biztosítani, amelyeket egy Lajta-híd építkezésétől vezényeltek Komáromba. A kőműveseket, ácsokat és téglavetőket azon főhadparancsnokságoknak kellett kiválasztaniuk, ahonnan az építőalakulatokat ide vezényelték, vagyis a galíciaiaknak és a budainak. A főherceg e levelében közölte Jánossal azt is, hogy a császár rendeletére a Komáromnál dolgozók felével magasabb fizetést kapnak, mint az Olmütz erődjénél építkezők. A császár engedélye alapján egyébként az építkezés vezetője évi 6000 forint pótdíjat kap, a mérnök, aknász és árkásztisztek ennek kétharmadát, a tábori csapatoktól érkezett tábornokok, törzs- és főtiszték, illetve az építő szakemberek ennek felét.

A generalisszimusz rendelkezése szerint az építők beérkezése után a munkálatokat a helyőrség katonái és tisztjei számára barakktábor felépítésével kellett kezdeni. Közben folyt az építőanyagok beszerzése. „A szükséges fa, deszka, zsindely, lécszög és más vas és szerszámok beszerzését”, egy Chasteler altábornagy által teljhatalommal megbízott építő hivatalnok „kézi” vásárlással biztosítja. A további beszerzéseket Károly főherceg a Hadmérnöki Igazgatóságra bízta, amelynek a vásárolt eszközöket, szerszámokat június elején, vízi úton, vagy „előfogattal kettős menettel” kellett Komáromba eljuttatni. A fém eszközök beszerzésében a Tüzérségi Főigazgatóságnak is segítséget kellett nyújtani. A beszerzendő eszközök számának érzékeltetésére, a főherceg számítása szerint, a sáncok építéséhez 10 000 lapátra, 5000 csákányra és annyi vásra volt szükség, amely 10 000 talicskához szükséges. Az építkezéshez szükséges anyag számvetésénél figyelembe vették, hogy az elkészült művek földrengés biztosak legyenek.

A Chasteler altábornagy részére meghatározott feladatot csupán az egyéb rendelkezésekből ismerhetjük, illetve az altábornagy jelentéseiből. Az 1808-as évben elvégzett munkákról készült összefoglaló jelentése szerint a május végén kapott császári parancs a következők feladatok elvégzésére szól: „...a komáromi vár helyreállítására, valamint a Duna jobbpartján és a Vág balpartján hídfő emelésére, mely a hadseregének az összeköttetését ezen folyókon biztosítja...”¹⁸

Chastler altábornagy, fent idézett jelentése szerint, már a parancs kézhezvételének napján elindult Komáromba, hogy a szükséges előkészületek megtegye és az igényléseket összeírja. Eközben várta az idevezényelt tiszteteket és katonákat, akik azonban csak igen lassan érkeztek meg. Májusban útnak indítottak egy aknászszázadot, báró Chastler százados parancsnoksága alatt Josephstadtból Komáromba, egy másikat pedig Kobler százados vezetésével Theresienstadtból, az almási köfőjtőbe. A előbbi század az Öregvár kazamatáinak építésében vett részt, az utóbbi pedig az építkezéshez szükséges köfőjtésnél

¹⁸ KA HKR 1809-(N)1-6/20. Memoire Über den jetzigen Zustand der Festung Comorn und die Arbeiten, welche im Jahre 809 am derselben zu machen wären. Wien, 1809. február 18. Chasteler altábornagy emlékirata.

fejtett ki igen hasznos tevékenységet.¹⁹ Megérkezett Ratzenböck százados utászsázada is, amely szintén a szakértelmet biztosította.

Június közepén jelentkezettek szolgálatra a mérnökkari tisztek is. Közülük a rangidős Franz Maurice százados volt, aki még ebben az évben megkapta az őrnagyi előléptetését. Mérnökkari képzettséggel irányította a várépítkezést Ignatz Schütz, Marius Duoda, Anselm Poglayen von Leyenburg, Michael Czihockyi, Josef Kampmüller von Langelhosen, Karl van der Werth, báró Vinzenz Abfaltern százados, Heinrich Hentzi főhadnagy, akinek a neve nem itt vált közismertté a magyarok előtt, Franz Reyl és Josef Beredel főhadnagy, továbbá Emanuel Zitta főhadnagy, aki 1849-ben altábornagyként tapasztalhatta meg, hogy milyen kiváló munkát végeztek Komáromban.

A mérnökkari tiszteknek egy hadtestnek nevezett köteléket kellett irányítaniuk, amely valójában négy gyalogezred, két aknász- és egy utászsázad volt. A gyalogezredek közül elsőként, június közepén megérkezett a Budáról iderendelt 48. (Vukassovich) gyalogezred. A nyugat-dunántúli legénységű ezred 1500 fő újonccal történt kiegészítés után november 1-jéig dolgozott a várépítkezésen.²⁰ Az ezredtörténet szerint már május 2-tól itt dolgoztak, de ez aligha lehetséges. A többi ezred, melyet Komáromba rendeltek csak augusztusban érkezett be, így a munka teljes intenzitással csak szeptemberben kezdődhetett meg. Az ezredek legénységét először a környező falvakban helyezték el.

Az előkészületek során Chasteler márkinak még egy nehéz és kényes kérdést is meg kellett oldania. A várossal egyetértésben az 1784-ben elárverezett épületeket és telkeket vissza kellett vásárolnia a kincstár számára, ezért a tulajdonosokkal meg kellett egyeznie a megfelelő kisajátítási árban. Ezen, igen nehéznek ígérkező feladat támogatására, illetve az építkezés gördülékenységének biztosítása érdekében az altábornagy egy állandó bizottságot hozott létre. A bizottság összetételére a június 1–2-i ülés jegyzőkönyve alapján következtethetünk. Az ülésen az altábornagyon kívül részt vett még báró Josef von Braunecker élmezési biztos, Johann von Schlossern tábori hadbiztos, báró Gyurtsák kapitány a 4. (Hessen Homburg) huszárezredtől mint szármegyvezető, Anton von John helytartótanácsi tanácsos és a tartományi biztosság aligazgatója, Csejtey székbíró, Rauch városbíró és Bartalóczy János helytartótanácsi fogalmazó jegyzőkönyvvezetőként.²¹ A két napos megbeszélésen több olyan kérdés is napirendre került, melyben az építkezés vezetője – az uralkodó nevében – az ország és a város támogatását igyekezett megnyerni. A jegyzőkönyv szerint először a tisztek szállásolásának kérdését igyekeztek megoldani. Komáromban ugyanis kevés alkalmas szállást találtak, ezért Chasteler altábornagy „barátságosan” érdeklődött a felől, hogy a „curiális”, nemes emberek udvarházaiban el lehetne-e tiszteket szállásolni. Ugyanis, ahogy ezt a város nagy író szülöttje Jókai Mór olyan szemléletesen megfogalmazta: „ezen a kapun városi hatóságnak be nem szabad tenni a lábát, sem azért, hogy katonát bekvártélyozzon, sem azért, hogy házadót beszédjen, sem, hogy benne akármiféle bírói ítéletet végrehajtani segítsen; mert ez nemesi kúria, városi hatóság, adózástul, bekvártélyozástul ment...”²² Csejtey uram, akit a megye

¹⁹ Blasek – Rieger 1898. 64. o.

²⁰ Alexander Hold: Geschichte des k.k. 48. Linien-Infanterie-Regimentes. Wien, 1875. 328.

²¹ KA HKR 1808-N4-62/28. Protocoll. Der politisch militairischen in Angelegenheit des Comorner – Festungs Bau den 1. und 2. Juny 808 continuative abgehaltenen Comission.

²² Jókai Mór: Politikai divatok (1862–63). Budapest, 1963. 8.o.

alispánja a nemesek képviselőjében küldött a bizottságba, egy listát adott át azon „curialis” házakról, ahová önként befogadnak tisztet. Ebből kiderül, hogy e kérdés már korábban is felvetődött és amelyet ily módon sikerült is megoldani.

Második napirendi pontként a posta kérdésével kellett foglalkozni, ugyanis Komáromban nem volt postaállomás, a leveleket a Duna túloldalán az újszónyi postán gyűjtötték és továbbították. Mivel a városból postáért csak az érintettek és csak alkalmanként jártak el, Chasteler annak érdekében, hogy az építkezés ideje alatt várható sűrű levelezés ne szenvedjen késedelmet, azt kérte, hogy állandó személyzettel oldják meg a levelek továbbítását. E kérdés megoldására a helytartótanács nevében Anton von John tett ígéretet. A következő kérdésként az altábornagy ugyancsak a helytartótanács közreműködését kérte az építkezés ideje alatt a megfelelő élelmiszerellátás kérdésében. Mindenképpen elejét kívánták venni hiány kialakulásának, illetve az üzérkedésnek és az indokolatlan árdrágításnak.

A következőben a bizottság a kisajátítás módját határozta meg, amely alighanem Chasteler elképzelését tükrözte. E szerint az Öreg- és Újvárbán, illetve a vársíkon álló épületek, kertek és telkek értékét megbecsülik, majd ezt egyeztetik az érintettekkel. Ezután elkészítik a szerződéseket, végül megtörténik az átadás. Az épületeket használható állapotban kellett visszahagyni, azokból faanyagot, ajtókat, kályhakat nem lehetett elvinni, használhatatlanná tenni. A kifizetés két részletben történt, a volt tulajdonos a szerződés aláírásakor megkapta az összeg egyik felét, az ingatlan átadása után pedig, ha az rendben megtörtént, a maradék összeget. Ha valami károkozás történt, akkor büntetést kellett fizetni.

A bizottság elfogadta az uralkodó által jóváhagyott irányelvet is, hogy kisajátításkor figyelembe veszik annak dátumát, amikor az ingatlan a tulajdonos birtokába jutott. Ha ez 1801 előtt történt, akkor az előző szerződésben foglalt érték két, két és félszeresét fizetik ki, ha ez után, akkor ugyanazt az összeget, amennyiért a tulajdonos az ingatlant megvásárolta. Kifizetik a tulajdonosnak azt is, ha beruházott és az ingatlan különösen jó állapotban volt. Mindenesre a kisajátításkor kapott összegnek lehetővé kellett tennie, hogy a volt tulajdonos képes legyen új házat venni vagy bérelni.

A kisajátítás bonyolult, különböző érdekek összeütközésének sorát eredményező folyamata az ügy sürgőssége miatt mégis gyors megegyezéshez vezetett. A bizottság tagjainak június 15-én sikerült aláírnia azt a kimutatást, amely tartalmazza az érintett ingatlanok tulajdonosainak nevét, az eredeti vásárlás idejét és a vételárat, a beruházások összegét, valamint a kisajátítási árat.²³ Chasteler altábornagy a következő napon már a kisajátításhoz szükséges teljes összeg nagyságát jelenthette Károly főhercegnek.²⁴ Eszerint az összeg, amit kárpótlásként a komáromi tulajdonosoknak ki kell fizetni, 132 309 forint és 29 krajcár volt. Egyúttal ezzel az összeggel módosítani is kellett a beruházás költségvetését. Chasteler márkit a gyors megegyezés bizakodóvá tette, még ha érezte is a magyarországi viszonyok sajátos jellegét: „Azon körülmények között, hogy Magyaror-

²³ KA HKR 1808-N4-62/28. Kimutatás. Belső házak és kertek és egyéb telkek, melyek az Öreg- és Újvárbán illetve az Esplenade-on található, és amelyeket az erődműveknek a legmagasabb helyről megparancsolt felújítása miatt, zárolni szükséges és amelyeket a legmagasabb kincstár megvált.

²⁴ KA HKR 1808-N4-62/28. Chasteler altábornagy levele Károly főherceg generalisszimuszának 1808. június 16. Komárom.

szágon a törvények minden tulajdonos független tulajdonjogát elismeri, várható, hogy [a tulajdonos] egészen megtagadja, vagy túlzott követelést tesz, – egyedül a jóakarat, amely itt mindenütt előfordul és amely figyelembe veszi az ország általános biztonságának a célját és amely a tulajdonok átadásával segít támogatni, ez túlesz a várakozásunkon ép-púgy, ahogy azon szerfelett mérsékelt rendelkezés, mely a kiadott javításra vonatkozólag készült.”

Az elkészült lista azonban mégsem bizonyult véglegesnek. Chasteler altábornagynak augusztus 23-án újabb kárpótlási igényről kellett Károly főherceget értesítenie.²⁵ A márki az e napon írt levelében „Martin Bechy nemesember és komáromi polgár” igényét terjesztette fel, akinek ugyanis még az Újvár Madonna-bástyáján volt egy szőlőskertje, amely nem került be az említett jegyzék kiadás rovatába. Bécsy Mártonnak a nevét ugyan ott találjuk a kárpótoltak sorában, mint aki egy házáért és két kertjéért igen jelentős összeget, 6000 forintot kapott, de az említett szőlőskertje és pincéje csak a megjegyzés rovatba került. A komáromi polgár a szerénykedést mellőzve a szőlőséért és „annak tartozékaiért”, nyilván a következő évek várható hasznát is beleszámolva, összesen 10000 forintra tartott igényt. Károly az igényléssel egyetértett és a szeptember 12-én fogalmazott levelében annak kifizetését magasabb jóváhagyástól tette függővé. Végül, még erre a levélre, Rainer főherceg ráírta a kifizetés engedélyezést.²⁶

A kisajátítási ügyeknek azonban még nem volt végre, hisz az építkezés nem csak a vár korábbi területeit érintette, hanem a két kialakítandó hídfő számára is megfelelő területet kellett biztosítani. Chasteler altábornagy ez ügyben szeptember 11-én levélben újól-g megkereste Károly főherceget. A felterjesztésében a szőnyi és az almási uradalom területén élő „alattvalókat” és a magát az uradalmat kívánta kármentesíteni 16 891 forinttal és 15 krajcárral, illetve Zichy Károly grófot szentpéteri uradalmáért, amit 55 753 forintra és 28 krajcárra becsültek. E meglepően magas összeget az altábornagy a következőkkel magyarázta: „A kártalanítási összegek közötti nagy különbség azért van, mert az utóbbi összegben szereplő [ti. melyet Zichynek terveztek kifizetni] kerteket és külön uradalmi gazdasági épületeket, amely az erődítési vonalon belül áll, szükséges átvenni, mert magas áradás esetén a szőnyi és almási uradalmat nem lehet megközelíteni.”²⁷ Ezen túl Chasteler márki még az almásiaknak is kárpótlást akart fizettetni a házaikban keletkezett károk miatt. A várépítkezéshez szükséges követ ugyanis az almási köfajtókból szállították Komáromba, illetve itt készletezték az építőanyagot. Ezért a várépítő parancsnokság kiküldött emberei 7524 forintot és 50 krajcárt számoltak fel.

Chasteler altábornagy felterjesztését Károly főherceg továbbküldte az uralkodónak, nyomtatékosítva a kifizetés szükségességét. „Mivel Chasteler altábornagy, úgyszintén a komáromi várépítkezéshez felállított bizottság tagjai, akik, mint máskor, a telkeket felértékelték, élvezik a bizalmat és Ófelsége, valamint az állam érdeke, lehetőség szerint gondoskodni azokról a szegény alattvalókról, akik a majdani kifizetés során kártalanításban részesülnek, ellenben cs.kir. Udvari Kamara az éppen melléket nyilatkozata szerint

²⁵ KA HKR 1808-N4-62/59. Chasteler altábornagy levele Károly főherceg generalisszimuszának 1808. augusztus 23-án, Komárom.

²⁶ KA HKR 1808-N4-62/59. Károly főherceg levele I. Ferenc császárnak 1808. szeptember 12. Bécs.

²⁷ KA HKR 1808-N4-62/69. Chasteler altábornagy levele Károly főherceg generalisszimuszának 1808. szeptember 12. Komárom.

erre nem talál emlékezni, így szükséges nekem csakis ezen kárpótlási összeg átutalásához Ófelsége legmagasabb engedélyét alázasosan kérnem.”²⁸ A császár még erre a levélre ráírta a döntését, amelynek értelmében engedélyezte a szőnyi és az almási ingatlanok árának kifizetését, azonban a szentpéteri uradalom kártalanításának ügyét felfüggesztette. A császár – jó szokásához híven – ugyanis áttanulmányozta a mellékelt jelentéseket és azokból több visszásságot is megállapított. A komáromi parancsnokság részéről ugyanis csak egy fő vett részt a Zichy-uradalom kártalanítási összegének megállapításában, egy bizonyos Maurice százados. Az uralkodó a kártalanítási kimutatásokat is végignézte és ezekben olyan tételeket is talált, melyet bemondás alapján tüntettek fel, illetve egyéb ellentmondásokat is észrevett. Az ügynek tehát folytatása következett, amit 1808-ban már nem is zártak le.

Közben folyt az Öreg- és Újvár helyreállítása és korszerűsítése, valamint a két hídfő erődjeinek kiépítése. A követ Almásról szállították, a faanyagot a Vág-vidéken szerezték be. Az utóbbi ismét csak központi intézkedést sürgetett, mivel a nagy kereslet jelentősen növelte az árakat, illetve hiány lépett fel. Ennek orvoslására az Udvari Haditanács egy bizonyos Rehm őrnagyot küldött ki, hogy legyen úrrá a nehézségeken és végezze a beszerző munkát.²⁹

A katonák, mérnökkari tisztek irányítása mellett, szakemberek segítségével az év második felében elkezdtek és nagyrészt befejezték az Öreg- és az Újvár helyreállítását, korszerűsítését és a két hídfő erődjeinek, sáncainak felépítését. A munkák során az Öregvárban használhatóvá tették a már meglévő kazamatákat, lakhatóvá a földalatti és földfeletti helyiségeket. Elkészült egy löporraktár (földből) és kialakítottak egy földalatti pékséget is. E munkák néhány földalatti folyosó kivételével elkészültek.³⁰ A cél tehát az volt, hogy minél több olyan helyiséget alakítsanak ki, amelybe készleteket lehet elhelyezni.

Az Újvárban jelentős változások történtek. A nyugati oldalon felújították a várfal már eddig is falazott külső, árok felőli falát (escarpe), a falon körbefutó mellvédet és a középső Madonna-bástya szárnyait kazamatákkal látták el. A két szélső bástyát oly módon alakították át, hogy azokból félbástyákat építettek, melyeknek külső oldaluk, egy összekötő falban folytatódva, az Öregvár árkának külső faláig (contrescarpe) biztosították a védelmet. E falakat is kőburkolattal látták el az előirányzott 8,77 méter (27 láb) magasságig emelve, kivéve az Öregvár árkánál, ahol a szükséges magasságot még nem érték el. Itt viszont, a dunai oldalon egy tüzérségi ütegállást emeltek az említett sánc és az előtte levő tér fedezésére, az északi oldalon pedig a sáncba kazamatákat alakítottak ki. A félbástyák azon szárnyait, melyek a Madonna-bástya felé néznek, oldalazó lövegek számára, kazamatákkal látták el. A koronamű fala mögött, a Madonna-bástya udvarán épült egy bombamentes, 600 mázsa befogadására alkalmas löporraktár, egy bombamentes őrszoba, több kézi löporraktár, illetve kutak, szintén bombamentes boltozattal. Az év végéig elkészült a külső védművek felújítása is, vagyis a kapu előtti ékmű (ravelin) és a korábbi művek átalakításával létrehozott három ék alakú sánc (contregard), viszont a másik ravelinnek a mellvédjét még szélesíteni kellett. Mindezek földmunkák voltak.

²⁸ KA HKR 1808-N4-62/69. Károly főherceg levele I. Ferenc császárhoz, 1808. szeptember 26. Bécs.

²⁹ József nádor iratai. Kiadta: *Domanovszky Sándor*. III. köt. 1807–1809. Budapest, 1935. 191. o.

³⁰ KA HKR 1808 6/20. Chasteler altábornagy már ismertetett emlékirata.

A építkezés során gondoskodni kellett az Öregvár északi oldalán lévő terület védelméről is. Itt korábban nem állt semmilyen védmű, ugyanis ezt a területet a Vág-Duna csak a komáromi vár felépítése után töltötte fel. Itt most, az Öreg- és Újvár csatlakozásától a Vág-Dunáig, majd annak a partján végig az Öregvár keleti „spitz”-bástyájáig egy zárógátat (enveloppe) emeltek. Ez a gát tulajdonképpen egy rőzseköteggel erősített földhányás volt. Az Újvár említett kazamatáiból e gát előterét tűz alatt lehetett tartani, vagyis pásztázni.

Alapvetően fontos feladat volt a De Vaux altábornagy tervezetében szereplő hídfők kiépítése.³¹ A tábornok két teljesen egyforma védmű rendszert tervezett a Duna jobb partjára és a Vág-Duna bal partjára. A tervben szerepelt a hídfők központi épülete, egy bástyás alaprajzú erőd, amelytől jobbra és balra három-három, zárt sokszög alaprajzú kiserőd áll. Ezen elemeket gát köti majd össze, melyeken – a csatlakozásoknál mindenhol – kapuk teszik lehetővé a kitöréseket, az aktív védelmet. Az erődök árkait a folyókból földalatti csatornákon keresztül lehetett volna elárasztani. A tervező gondolt az árvízveszélyre is, amit gátak segítségével igyekezett szabályozni.

A kivitelezés során elkészült erődök és sáncok által közrezárt terület egy olyan tábor lett, ahol a folyóátkelésre készülő, vagy azt befejező csapatok az ellenség támadásától védetten állhatnak, illetve pihenhettek. A munkálatok során megkezdték a központi erődök falazását, kazamatákat építettek, raktárakat, menedékhelyeket alakítottak ki, illetve kutakat ástak és elkészültek a kiserődökkel és az összekötő gátakkal.

A dunai hajóhidat július végére már helyreállították, a Vágon pedig december végére készült el a cölöphíd. A Vág-Dunán túli mocsaras területen történő átjáráshoz cölöputat fektettek le az ún. Hetényi-gátig.

A Chasteler altábornagy vezette féléves munka eredményeként az Osztrák Császárság belsejében, a Duna-mentén, hozzávetőleg félúton Bécs és Buda között kiépült egy olyan erődrendszer, mely képes volt magába fogadni és biztonságosan megőrizni jelentős mennyiségű hadianyagot, élelmiszert. A munkálatok eredményeként kialakult egy kettős hídfőerőd, amely egyrészt képes biztosítani a birodalom haderejének folyóátkelését akár észak–déli irányba vonul, akár a Duna-mentén, másrészt meg tudja akadályozni ugyanebben az ellenséget. Mayer ezredes előrelátását teljes mértékig igazolták az 1809-es háború eseményei. Chasteler altábornagy kiváló munkát végzett, ennek köszönhetően Komárom időben „védelmi állapotba” került, ő pedig megkapta az akkor alapított Lipótkereszt parancsnoki keresztjét.

Az építkezés rendkívül sok pénzébe került a birodalomnak, hisz nem csak az építőanyagra, a munkadíjra kellett nagy összegeket kifizetni, hanem a kisajátításokra és még sok minden másra is. Erről Jókai egyik hőse, Kacsuka főhadnagy, „élelmészési közeg a fortificationál” a következő történetet mesélte, ami ugyan valószínűleg nem az 1808-as esztendőben játszódott, de történhetett volna bármikor: „mikor a múlt évben őfensége Ferdinánd trónörökös meglátogatott bennünket, azt mondá a várkormányzónak: »Én azt hittem, hogy a vár fekete!« – »Miért kellene ennek a várnak feketének lennie, fenség? – »Azért, mert a fortificatio költségvetésében évenként tízezer forint van fölvéve – tintára. Én azt hittem, hogy tintával meszelik a várfalakat!«³²

³¹ Hadtörténeti Térképtár, G. I. h. 85/83, KA Kartensammlung K7K 204. Komárom 1091.

³² Jókai Mór: Az arany ember. Budapest, 1975. 529–530. o.